

ARNOLD JIRÁSEK **Ohlížím se zpět**

KAROLINUM

Ohlžím se zpět

Arnold Jirásek

K vydání připravili
Martin Kučera a Jiří Vacek

Recenzovali:
prof. MUDr. Zdeněk Krška, DrSc.
PhDr. Josef Tomeš, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2022
Redakce Františka Jirousová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

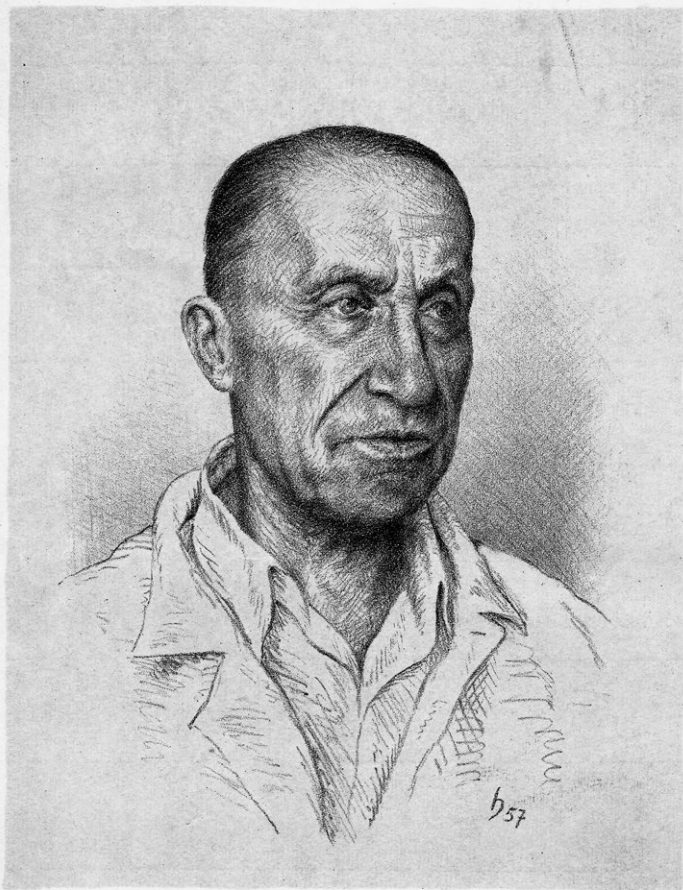
© Univerzita Karlova, 2022
© Arnold Jirásek (heirs), 2022
Editor © Martin Kučera, 2022
Photographs © Masarykův Ústav,
Archiv Akademie věd ČR, 2022

ISBN 978-80-246-4032-7
ISBN 978-80-246-4059-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

orig. drawing

Remington

Památce přátel
PhDr. Ladislava Niklíčka, CSc., a PhDr. Jiřího Vacka

Obsah

I. OHLÍŽÍM SE ZPĚT NA SVŮJ ŽIVOT

Předmluva /11

Úvodem /14

Rod otcův a matčin /18

Útlé dětství /30

Vzorná škola /37

Prázdniny v Podělusích /46

Pan Hoch /67

Prázdniny v Ledči nad Sázavou /77

Na interní klinice /91

Od vstupu na I. chirurgickou kliniku do odjezdu
na Černou Horu /100

Černá Hora /112

Hrst vzpomínek na profesora Kukulu po jeho smrti /118

Jednání i boje o obsazení místa přednosta I. chirurgické
kliniky /124

Z mých vzpomínek na profesora Jedličku /147

Klinika ve vyhnanství /150

Úvodní přednáška po otevření vysokých škol
z 11. 6. 1945 /170

II. CYKLUS FEJETONŮ Z BALKÁNSKÝCH VÁLEK

Příjezd výpravy Českého pomocného lékařského sboru
do Cetinje /187

V cetinjské nemocnici /190

Náš život v Cetinji /194

Obsazenost černoohorských nemocnic /198

Zajímaví lidé mezi našimi nemocnými /200

V blízkosti bojiště /204

Život našich nemocných /212

Naše dvojí Vánoce v Cetinji /216
V smutném přístavu /222
V černo-horských pozicích před Skadrem /229
V černo-horském Skadru /246
Odjezd české výpravy z Cetinje /259
Naše činnost na černo-horském bojišti /264
V Bělehradě za druhé balkánské války /273
Bělehradská výprava za druhé války balkánské /282

III. JIRÁSEK O DRUHÝCH, DRUZÍ O JIRÁSKOVI

Na návštěvě v Dalmácii /293
Odkaz prezidenta Osvoboditele chirurgům /296
Karel Maydl /314
Akademik Jiří Diviš /336
Profesor Josef Pelnář jde našim životem /345
Nikolaj Ivanovič Pirogov /348
Theodor Billroth /364
René Leriche, čestný doktor Univerzity Karlovy /379
K šedesátinám profesora Arnolda Jiráska
(Bohuslav Niederle st.) /393
Profesor MUDr. Arnold Jirásek šedesátníkem
(Josef Podlaha) /397
Arnold Jirásek – neurochirurg (Kamil Henner) /401
Akademik Arnold Jirásek (František Burian) /406
Vzpomínka na významného chirurga (Václav Vojtěch
Tošovský) /415
Arnold Jirásek zblízka (Amalie Kreidlová-Jirásková) /417
Když jsme spolu ministrovali (Jiří Brdlík) /421
Arnold Jirásek? Ano, samozřejmě! (Martin Kučera) /426

Ediční poznámka /443
Jmenný rejstřík /446

I. Ohlížím se zpět na svůj život

*Ne pouhá vnější pravda, nýbrž odhalení pravdy vnitřní před sebou
samým – a docela ne s úmyslem ospravedlnit nebo odsoudit
sama sebe – má být účelem autobiografie myslícího člověka.*

Nikolaj Ivanovič Pirogov, Otázky života. Deník starého lékaře, Praha 1911

Předmluva

Předkládané líčení nevzniklo proto, že bych příliš přeceňoval svůj význam. Cenil jsem jej soudně a strízlivě – doufám, že v následujícím textu budou toho doklady – a jsem si nadmíru dobře vědom, že byli nepoměrně významnější a hodnotnější lidé, kteří o sobě nic nenapsali a o kterých bohužel není také nic napsáno od jiných. Jestliže se však přece odhodlávám psát o svém životě, činím tak z těchto důvodů:

Předně proto, že vylíčením životní cesty a práce jednotlivce nutně se *zachytí ráz doby a její prostředí*. A to má svou cenu v několika směrech. Za druhé, *pro následující generaci* má takové vypsání zevních i vnitřních osudů pracujícího a odpovědného jednotlivce význam proto, že ji *učí správnému osobnímu sebevědomí*. Následující generace ve vypsáném shledává snahy, o kterých se domnívala, že je sama objevila, a na druhé straně poznává, že předcházející pokolení chybovalo, marně se namáhalo a často neuspělo. Dochází k přesvědčení, že jednotlivec se vytváří řadou vlivů, stejně jako doba a určitý ráz práce. To posiluje a usměrňuje také národní sebevědomí čtenáře, poněvadž z každého takového vyprávění je patrné, že předcházející pracovníci i generace přispívali ze sebe k vytváření základů nebo stupňů, na nichž se jde dál, případně je narušovali a kazili. Patří do říše nepravd a nezdravých egoismů, když si určitá vrstva nebo generace či národ sám osobuje všechnu zásluhu o pokrok. Děje-li se tak, je to přinejmenším důkazem nevzdělanosti nebo neukázněnosti, ba záměrného šíření nepravdy.

Třetí důvod je můj zájem o to, aby byl *můj život na odpovědném místě vylíčen ve správném, pokud možno pravdě odpovídajícím světle*. Nemá to být obrana, pro kterou autobiografie nejednou jsou psány. Není tou dobou pro ni důvodu ani obecného, ani mé-

ho.¹ Ale zažíval jsem u nás opětovně, že se lidé bez příčiny vynášeli a stejně zase zatracovali. Není to přitom pozorování nové. Už Eduard Albert² se o tom dobře vyslovil.³ Legendy i zatracování u nás tedy, zdá se, mají odedávna úrodnou půdu. Kořeny toho tkví v některých nedobrych národních vlastnostech a v obecné lidské závisti. Sám jsem v životě víc než jednou zažil jak povyšování, tak ponižování – bez důvodu. Odtud pochází moje snaha povědět pravdu o sobě a hlavně o těch, kdo se mnou pracovali anebo přicházeli do pracovního i osobního styku, ať přátelského, ať nepřátelského, pokud to člověk ve věcech, které se ho týkají, dovede.

Zralý věk, kdy člověk zná cenu života a umí si ho vážit i pro jeho dary i pro možnosti, jež mu poskytuje, rád se noří do čtení životních popisů. Především pracovníků svého oboru a pak hlavně svého národa. Podobné čtení povzbuzuje a dává nejednou sílu a ukazuje směr. Mládež se celkem ve své víc nebo méně uvědomované přemíře zdraví a životní dychtivosti příliš nevěnuje takové četbě. Jsou to jenom výjimeční jednotlivci, co si takto hledají příklad. Je to škoda, neboť pro mladé, kteří se chystají k rozletu, by měly životopisné kapitoly cenu. Ale život tak nechce a nedává. Zbývá tudíž zralý věk, a jím je nutné se jako s hlavním čtenářem spokojit. Ale i jím je takovéto vypsání dobře zužitkováno a prospěje nejednou věci. Už proto, že je přijímáno opatrněji, s vyzrálejšími soudem a z hlediska vlastní

1) Situace se nyní poněkud změnila, takže bylo nutno napsat obranu proti ublížením, jež byla proti mně zosnována v roce 1945.

2) [Profesor vídeňské univerzity MUDr. Eduard Albert (1841–1900) byl jedním z největších chirurgů své doby, člen osobního lékařského konzilia císaře Františka Josefa I. a Nejvyšší zdravotní rady monarchie, dvorní rada, doživotní člen panské sněmovny. Rodák ze Žamberka si zachoval národní přesvědčení, byl stoupencem raného realismu, přítelem J. Vrchlického, Riegrovy rodiny a dočasně T. G. Masaryka, básník (soubor *Na zemi a na nebi*, 1900) a překladatel české poezie do němčiny, mecenáš české vědy. Arnold Jirásek vydal jeho *Paměti* (1950) a věnoval mu velkou životopisnou práci (1941).]

3) Z nedatovaného dopisu E. Alberta básníku Adolfu Heydukovi (asi 1897): „U nás se buď všechno vynáší do nebes, nebo se to šlape vesměs. Není rovnováhy, není citu pro spravedlnost, *není míry*. Je to všechno mladistvě vyzuřená mysl.“ [Cit. podle výboru z korespondence Michael Navrátil (ed.): „Slavný chirurg Eduard Albert, profesor univerzity vídeňské“, *Věstník českých lékařů* 42, 1930.]

zkušenosti. A těmto všem čtenářům vkládám do rukou tuto svou práci s prosbou, aby v ní hledali především snahu prospět naší chirurgii a tím i našemu národnímu celku.

*Ledeč nad Sázavou, 29. června 1943
na sklonku mého padesátého šestého roku*

Úvodem

Od sepsání předmluvy k mým pamětem uplynulo patnáct let. Přečetl jsem si ji v různých letech a ponechal jsem ji v původním znění. Přitom jsem podle možností svého volného času a také někdy podle naléhavosti (např. vylíčení zápasu před odchodem z kliniky) psal jednotlivé kapitoly. Nezapomněl jsem však stopovat ve své četbě mínění hodnotných lidí a pracovníků o psaní vlastních pamětí i o tom, jak se to má dít. Někteří velcí duchové, jako například Aristotelés a Charles Nicolle, jsou rozhodně proti tomu. První říká, že dokonalý člověk nemluví nikdy o ostatních, ani o sobě.⁴ A druhý vidí v psaní memoárů úpadek pisatele.⁵ Josef Šusta říká, že přívalem memoárových publikací může svádět k pocitu (zajisté ne vždy oprávněnému), že psaní životních pamětí by mělo zůstat výhradou duchů opravdu vůdčích, kteří obsahem svého díla a událostí jimi řízených mají nárok na to, aby následující pokolení poznalo i skryté tišiny jejich duševního zranění i vnitřní ozvuk jimi sváděných bojů.⁶ A obdobně se vyjadřuje René Leriche⁷ ve své řeči na paměť de Martela⁸ v dubnu 1940: „Co bychom dali za to, kdybychom znali myšlenky, které měl Dupuytren⁹ o sobě a o svém umění. Je skutečně škoda, že velcí

4) Aristotelés: *Etika Nikomachova*, Praha 1937.

5) Charles Nicolle: *Biologie de l'invention*, Paříž 1932. [Charles Jules Henri Nicolle (1866–1936), francouzský lékař, průkopník moderní bakteriologie, nositel Nobelovy ceny za rok 1928.]

6) [Josef Šusta: *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky I*, ed. Karel Stloukal, Praha 1947, s. 7.]

7) [René Leriche (1879–1955), francouzský chirurg a fyziolog, přítel Arnolda Jiráska. Autor memoárů *Souvenirs de ma vie morte*, Paříž 1956.]

8) [Thierry hrabě de Martel (1875–1940), francouzský chirurg, zakladatel francouzské neurochirurgie.]

9) [Guillaume baron de Dupuytren (1777–1835), francouzský anatom, spoluvůdce novodobé chirurgie, osobní lékař Napoleona I.]

chirurgové o sobě nikdy nevypravují.“ A přece tak učinili příkladně Pirogov,¹⁰ Eiselsberg,¹¹ Gosset,¹² Sauerbruch,¹³ ba i sám Leriche. A skutečně umožnili čtenářům poznat mnohé ze svých pohnutek i myšlení. Z toho bych soudil, že určitá část pracovníků pokládá za správné o svém životě – významném i pohnutém – povědět druhým. Ne proto, že to je *jejich* život, ale že to bylo. Děláno i žito.

Běží o to, *jak to povědět*. – Nejhloběji na mě zapůsobilo, co řekl Charles Darwin, když ho vyzvali k sepsání vlastního životopisu: „Pokusil jsem se napsat následující vyličení sebe sama, jako kdybych byl mrtvý, který se dívá z jiného světa na svůj život.“¹⁴ Takové odživotnění až zamrazí, ale zůstává jedním ze žádoucích způsobů líčení. Jean-Jacques Rousseau to pověděl životněji: že autobiografie má být „dílo jedinečné svou bezpříkladnou pravdivostí, aby aspoň jednou bylo možné vidět konkrétního člověka takového, jaký skutečně vnitřně je“.¹⁵

Podobné paměti obsahují dvojí dění. Jedno tvoří kronika, tj. řazení událostí, tak jak šly, a druhé je přiznání pisatele k tomu, co dělal, co chtěl a hlavně co myslel. Pirogov to dobře vyjádřil, když mluvil o vnější a vnitřní pravdě. Vtělit do slov takovouto zevní i vnitřní pravdu je nadmíru těžké. Události jdou, život jde a člověk jde s nimi a v nich. Nelze ho snadno z onoho pásma vyločit a tím také ne jeho myšlení a chtění. A povědět vnitřní pravdu je ještě nesnadnější. Tu se setkává, ale i utkává člověk myslící a chtějící, člověk svědomí, člověk svědek a člověk obhájce. Je

10) [Nikolaj Ivanovič Pirogov (1810–1881), ruský chirurg, zakladatel moderní válečné chirurgie. Jeho posmrtně vydaná autobiografická práce je citována v mottu této knihy.]

11) [Anton svobodný pán von Eiselsberg (1860–1939), rakouský chirurg, zakladatel rakouské neurochirurgie. Autor memoárů *Lebensweg eines Chirurgen*, Vídeň – Innsbruck 1938.]

12) [Antonin Gosset (1872–1944), francouzský chirurg, ředitel pařížské nemocnice Salpêtrière, profesor Sorbonny, průkopník nových operačních technik, spoluzakladatel moderní anesteziologie, transfuzních stanic, chirurgické léčby automobilových zranění. Autor vzpomínkové knihy *Chirurgie, chirurgiens*, Paříž 1941.]

13) [Ernst Ferdinand Sauerbruch (1875–1951), německý chirurg, autor paměti *Das war mein Leben*, Bad Wörishofen 1951.]

14) Charles Darwin: *Vlastní životopis*, přel. Bohumil Němec, Praha 1914.

15) Jean-Jacques Rousseau: *Vyznání. Mládí*, přel. Karel Stanislav Sokol, Praha 1910.

chybou, že se vůbec dostávají do vzájemného styku: vnitřní pravdu může sdělovat jen člověk svědomí a člověk svědek. Obhájce sem nepatří. Ruský historik Tarle říká správně ve svém životopise francouzského diplomata Talleyranda: „Memoáry důležitých buržoazních činitelů bývají jen zřídka aspoň trochu pravdivé. Autor (...) se snaží sestavit své vyprávění tak, aby motivy jeho vlastního jednání byly pokud možno vznešené.“¹⁶ Toto tvrzení lze zobecnit.

Paměti jsou kronika, ale i kritika a obhajoba. Jednou se to jeví zřetelněji, podruhé je taková tendence ukrytější. Prakticky se to dá dobře uskutečnit tak, že se pisatel snaží o kroniku, ve které je jednou z postav, a nadto vytvoří řadu kapitol o jednotlivých událostech i situacích, kde řekne jasně své mínění i obhajobu. Tento způsob nepochází ode mne, ale realizoval jej dobře ve svých pamětech Anton Eiselsberg.

Ovšem k tomu, aby autor pověděl pravdu, jsou potřebné vedle opravdové vůle a schopnosti říct o sobě pravdu ještě i podmínky jiné. Člověk se mění věkem, biologickými proměnami i vlivy života, stejně jako vnějšími kulisami, prostředím i lidmi, takže jak vtipně říká profesor Šusta: „Naše mládí a stáří opravdu náleží dvojí, zcela rozličné geologické vrstvě, navzájem si cizí a zčásti i protikladné.“¹⁷ A tu je těžko vycítit, vyhmatat skutečnou pravdu, když věci cítění, souzení, tep i dech pisatelův jsou nyní úplně odlišné od doby, která dávno minula. Věděl to dobře Rousseau, když doznával, že lidé se většinou během svého života mění a zdají se přetvářet v bytosti docela jiné. A jelikož je fyzická podstata člověka odlišná, když se z pozice končícího se života dívá a popisuje doby svého mládí i zralého věku, je otázkou, zda jeho paměť je spolehlivou nápovědou. Vezměme jen zmenšení rozměrů toho kterého místa našeho mládí, když je vidíme znovu později. Oči dospělého vidí vše menší, než viděly oči mladé. Ale jsou tu už pravdy dvě: jedna mladého a druhá stárnoucího věku. A to jsme pouze u stránky vnímání. Stejně je to i s kritikou a závěry. Ale jak je to s uchováváním skutečnosti situací, jejich počátku, průběhu, konce i dozvuků? Drží je pisatel dobře a věrně v paměti, nebo je mění fyziologické změny

16) Jevgenij Viktorovič Tarle: *Talleyrand*, Praha 1956. [Akademik AV SSSR J. V. Tarle (1874–1955) byl ruský historik, odborník na napoleonskou dobu.]

17) J. Šusta, *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky I*, s. 7.

jeho analyzátorů i mozku, ba dokonce poruchy zdraví jedné či druhé k tomu potřebné složky? A nepomáhá si vzpomínající člověk tkaním náhražek těchto nedostatků paměti čili smýšlením různých věcí? Vidíme to jasně na líčení nejranějšího mládí, kde někteří pisatelé vypravují o sobě historiky, jako by je pamatovali, zatímco jsou to ozvěny vyprávění chův a matek. Nevyvarovali se toho ani tak velcí lékaři jako Purkyně¹⁸ a Leriche. Úskalí tudíž přináší svěživotopisná tvorba mnoho a stanoví i nejednu nedosažitelnou laťku. Z toho by vycházelo, že velká většina pamětí bude obsahovat vážné chyby. Bude, a zejména tehdy, když pisatel si neuvědomí svou účast i svůj zájem na líčení. A podle toho budou pak paměti hodnotnější i málo cenné. Životnější i méně životné. A zůstane vždycky pravdou rovněž to, že je vůbec těžko popsat skutečnou tvář té stále měnivé hádanky, plné klamavých úniků, kterou je člověk.

Všejanya, 24. července 1959

18) [Jan Evangelista Purkyně uveřejnil nedokončené *Výryvky z mého života* v časopise *Rodinná kronika* 4, 1863–1864. Knižně vyšly poprvé jako *Vzpomínky Jana Evangelisty Purkyně na vlastní mládí v Libochovicích prožitě*, Praha 1887. Autor cituje vydání *Z mého života* z Topičovy edice, Praha 1937.]

Rod otcův a matčin

Před touto částí, která bývá podle zvyku první kapitolou pamětí, jsem dlouho ustupoval. To proto, že nemám o ní tak jasné představy, jaké byly a jsou podkladem ostatních částí. U nás se nepěstovalo ani uctívání rodu, ani rodinné tradice. Měli jsme několik strýčků a tetiček, které jsme dobře znali a s nimi se často stýkali, potom byli příbuzní, kteří se u nás občas objevili, ale to byl celý náš obzor rodinný a rodový. O rodině a rodu tatínkově a maminčině věděli jsme pramálo, vlastně nic. Nikdo nám o tom nevyprávěl a my jsme znali jen to, co jsme sami z řeči a ze života pochytili. Jinak jsme se o to nestarali. Mládí nemá smyslu pro starší generaci, nezajímá se o ni. Obdobně to říká René Leriche ve vlastním životopisu: „Když je člověk mlád, nestará se o genealogické otázky. A když začne být na ně zvědavý, není nikoho, aby ho o tom poučil.“ Skoro navlas je tomu tak u mne.

Teprve po svém čtyřicátém roce jsem se začal zajímat o rodiny svých rodičů, a byl to Metoděj Jirásek, můj bratranec, ředitel škol¹⁹ v Náchodě, který mi v roce 1928 poslal přesný obraz tatínkova rodu. O otcí své matky a jeho rodině jsem se dovídal úryvkovitě od matky, a to až tehdy, když jsem ji chodil navštěvovat v letech 1950–1959, tedy ve svém sedmém desetiletí. Vypτάval jsem se tenkrát na některé podrobnosti, o nichž jsem do té doby neměl ponětí. Je to velký rozdíl od stavu, jaký ukazuje ve svých pamětech Eiselsberg, ale i Leriche. Ti měli vědomí rodinné soudržnosti, tradice a mnoho o svých předcích věděli. U nás bylo jinak. Snad proto, že tu nebylo žádného osobního uctívání, a tudíž ani předešlých generací ne, anebo proto, že nebylo na to

19) [Pojem „ředitel škol“ ve starší terminologii znamenal ředitele obecné a měšťanské školy, někdy měšťanských škol chlapecké a dívčí, pokud v daném místě nebyla měšťanská škola koedukovaná.]

ve spěchu za povinnostmi kdy. Dnes se mi zdá, že to je chyba. Člověk má vědět o členech své rodiny a svého rodu, aby se trvale zamýšlel nad lidským životem a jeho osudy, aby viděl snahy, přednosti i vady těch, do jejichž řady ho Osud postavil, a aby si z toho vzal někdy poučení. My v českém prostředí pro to obecně nemáme mnoho smyslu ani v dobrém, ani ve špatném směru. Málo se staráme o rodinný vývoj a tradici, a proto se také nedržíme pohromadě jako například Židé, kteří si vedou opačně. Jistě ku prospěchu svému i svého národa.

Můj otec Alois Jirásek se narodil v Hronově nad Metují 24. září 1846.²⁰ Jeho rodným domem bylo hospodářské stavení „na Padolí“. Stálo na okraji tříhranné louky běžící mezi železniční tratí a Metují. V pozadí za ním se zvedá Jírova hora, známá ze spisů Aloise Jiráska, s naší rodinou spřízněného. Stavení šlo rovnoběžně se silnicí, od které bylo odděleno prostorem několika metrů, otevřeným dvorem, a chráněno plotem z nízkého kroví. Na horním konci bylo stavení uzavřeno stodolou, přistavěnou v pravém úhlu. Obytné místnosti byly tři: velká světnice s řadou okének po obou stranách a dva malé pokojíky. Ve velké světnici se mimo jiné vařilo. Tatínkův otec Jiří, oficiálně rolník na Zbečnicku č. 72 (tak bylo právě popsáno stavení zaneseno v katastru), se narodil roku 1809 a zemřel v domě svého syna Celestýna na hronovském náměstí v roce 1894. Viděl jsem ho jednou jako drobný chlapec, jak píšu jinde. Na jeho ženu Eleonoru, rozenou ve Velkém Poříčí v rolnické rodině Rydlů v roce 1809 a zemřelou roku 1878, nemám žádných stop ve své paměti, ba ani představu. Nemluvilo se o ní. Tatínek měl osm sourozenců, v jejichž řadě byl sedmý. Když povážím to nepatrné hospodářství, co Padolí mělo (byly to tři až čtyři štrychy pole a louka), vždy obdivuji, jak mohla být vyživena a vychována tak četná rodina. Znal jsem z ní dobře jen tři členy, a to Konstantina, Antonína a Ludmilu. Strýce Celestýna jsem poznal zběžněji.

Konstantin byl slabomyslný dobrácký tvor, žijící na Padolí. Strýc Antonín (1844–1915) měl koloniální obchod, zvaný V Hamburku, na hlavní hronovské ulici, vedoucí z náměstí k rodnému domu spisovatele Aloise Jiráska a k Padolí. Byl řadu let starostou Hronova. Antonín byl střední silné postavy s mo-

20) [Alois Jirásek zemřel v roce 1905.]

hutným knírem, dobrého, energického pohledu, příjemného, dosti mohutného hlasu a nářečí čistě hronovského. Měl jsem ho pro jeho srdečnost a přímou rádu a nikdy jsem nezapomněl, jak lidsky se o nás staral po tatínkově smrti. Naposled jsem ho viděl v roce 1908. V létě 1928 jsem navštívil jeho hrob v Hronově. Jeho žena Saloména (1844–1904) dlouho stonala. Znal jsem ji jenom jako nemocnou, vetchou, špatně vypadající. Říkali o ní, že zamlada krásně hrála divadlo, přirozeně jako ochotnice, i když se musela starat o domácnost s šesti dětmi. Z nich nejbližší mi vždycky stál Metoděj (1880–1960), který k nám jezdil na svátky ze Soběslavi, kde studoval učitelský ústav, a měl na nás děti dobrý, výchovný vliv. Stýkám se s ním dodnes a cením si jeho ustavičný zájem o dějiny a kulturu. Byl dlouhá léta konzervátorem v Náchodě a po osvobození pořádal sbírky v náchodském zámku. Metoděj mimoto pěkně maloval a uměl vypalovat do dřeva. Rád se dívám na jeho obrázek staré hronovské školy s dřevěnou zvonnicí v pozadí. Jeho staršímu bratru Cyrilovi (1874–1920) jsem prý nápadně podoben. Všichni to kdysi říkali. Nebral jsem to nikdy na vědomí, až když jsem ho ošetřoval pro inoperabilní rakovinu sestupného tračníku. Tu mi napadlo, že tato nápadná podoba by mohla pro mě mít i tento důsledek. Ale od roku 1920 až dodneska v roce 1959 se žádný rakovinný příznak u mne neobjevil.²¹ S ostatními sourozenci Jiráskovými jsem měl celkem málo styků, ale pamatuji si dobře podobu i povahu některých z nich.

Velmi na mě zapůsobila jediná sestra mého otce Ludmila Ságnerová (1851–1921). Když jsem ji poznal, hospodařila na Padolí, které vedl Jiří Jirásek, syn nejstaršího tatínkova bratra Josefa. Byl útlého, slabého zjevu, jemného, tichého úsměvu i projevu. Byl zarytý starý mládenec, o ženy se nestaral a odporoval všem snahám ho oženit. Tetička Ludmila, která dvakrát ovdověla (oba její manželé byli ředitelé škol), byla menší, lehce obtloustlé postavy, měla přísný pohled, usměvavý obličej, ostře utvářený velký nos a nápadně velkou dolní čelist. Mluvila úplně po „hronousku“, a na to jsme si jako děti musely zvykat, přičemž nám její často opakované „i babodejt“ dávalo podnět k lehce zesměšňujícímu

21) [Navzdory této poznámce Arnold Jirásek podlehl rakovině pankreatu, která ho schvátla během prvního pololetí roku 1960.]

napodobení. Byla k nám vždycky milá, ale nemazlila se s námi. Jako všichni z rodiny i ona měla něco přísného, tvrdého, tatínek by žertem řekl „prušáckého“. Slyšel jsem o ní, že vedla tatínkovi domácnost, když odvoděl, a že se přitom zle zlobila s mým starším, nevlastním bratrem Lojzíkem, jehož jsme všichni jmenovali Luis. Ošetřovala rovněž matku spisovatele Aloise Jiráska, když u nás ležela po oční operaci.

Tetička Ludmila nás v Praze několikrát navštívila a dále jsem se s ní stýkal, když jsem jako medik čtvrtého ročníku bydlel u ní o prázdninách na Padolí. Tu jsme spolu sedávali ráno, v poledne i večer a probrali jsme lidi i životy, které jsme znali, velmi podrobně. Měla svůj úsudek o všem a dovedla jej povědět. Alois Jirásek ji vždy chodil navštěvovat. Měla od něho řadu dopisů, které se po její smrti dostaly neznámo kam. I náš vzdálený příbuzný generál Červíček²² u ní býval při svých pobytech v Hronově častým vítaným návštěvníkem. Moje matka ji neměla ráda. Bývala s ní pohromadě v Praze, kde jí vypomáhala, když jsme přicházeli na svět, a tu prý se k ní tetička nechovala dobře. Tato hořkost provázela mou matku do jejích nejpozdějších let. A zůstala živá. Já jsem se nemohl připojit k tomuto pohledu. Měl jsem vždy dojem, že mě má tetička ráda a že má o mé osudy zájem. Nepřijela sice na mou promoci, ale poslala mi Jiráskovo *U nás* s pěkným věnováním. Byla přesvědčenou vlastenkou a několikrát mi při různých příležitostech řekla: „Jen si, hochu, nikdy neber Němku.“ Nepřišel jsem v životě do takové situace,²³ ovšem na její varování jsem nezapomněl. Bylo přesvědčivé a poctivě míněné. Ostatně bylo asi životem podložené, poněvadž její nevlastní, ale

22) [Generál šéf zdravotnictva MUDr. Jan Červíček (1864–1924), hronovský rodák, rakousko-uherský generál zdravotní služby, 1917–1918 přednosta zdravotnické inspekce Vrchního velitelství branné moci, za ČSR přednosta zdravotnictva slovenského zemského velitelství.]

23) [Na tomto místě autor zamlžil fakt, že jeho žena, oční lékařka MUDr. Amalie Kreidlová-Jirásková (1892–1978), pocházela ze smíšené německo-české rodiny, naprosto loajální k československému státu a v podstatě bohemizovaná. Za protektorátu se nepřihlásila k německé, nýbrž české národnosti. Přesto se po válce z řad Jiráskových odpůrců, vedených profesorem Josefem Charvátlem, vyskytly pomluvy, že si v předvečer okupace vzal „Němku“, aby si zajistil pozici, což byl nesmysl, neboť do sňatku vyústil proti vůli Jiráskovy matky, která dosud disponovala rodinným jměním, jejich téměř dvacetiletý milostný poměr.]

jí milý, oddaný a pozorný syn Adolf Ságner (1867–1927)²⁴ a její oblíbený generál dr. Červíček²⁵ měli za ženy Němky.

Na Padolí bývalo živo. K tetičce na návštěvu chodili její synovci, většinou učitelé, skoro denně tam býval její zeť, řídící učitel Antonín Celba. Sedla si s návštěvou ke stolu v horním rohu velké světnice, a řeč nestála. Mluvila s lidmi rovně, nezapřela své srdce, ale živost projevu podřizovala ukázněné silné vůli. Celou dobu, co jsem tam byl, neviděl jsem ji nikdy nikam vyjít mimo nedělní cestu do kostela. Stačilo jí malé hospodářství a zvěsti o tom, co se děje venku, jí nosily její návštěvy. Když osaměla, ráda četla a byla velkou ctitelkou Jiráskových spisů. Dodnes ji vidím, jak mě v poledne vždy srdečně vítala, když jsem přicházel k obědu z Jírovy hory, kde jsem se učil farmakologii. Zasedli jsme spolu v bílé světnici k obědu, měla vždycky nějakou otázku a vedla čilý rozhovor, než jsem zašel do svého pokojíku vedle. Nikdy se mi nezmínila o hořkostech mezi hronovskými přáteli a tatínkem na jedné a mou matkou na druhé straně. Vědomě nikdy nevcházela do těchto choulostivých krajů, a když se tam někdy řeč stáčela, dovedla včas zavést ji jinam. Tatínka měla velmi ráda. Sem tam to na jeho obranu blesklo, leč ani jednou se proti mé matce nevyjádřila negativně. Na nás v Praze každý rok vzpomněla při hronovském posvícení bedýnkou moučkových koláčů, větších než někdejší arch papíru, kladených na sebe a dobrých tak, jako nic jiného nebylo. S nimi přišly pokaždé naložené tvarohové homolky v kamenném hrnci. Bývaly podávány na stůl

24) Adolf Ságner byl lesníkem v Paxu pod Semmeringem. Byl kvalitně vzdělán, sympaticky sebevědomého, mužného, uhlazeného a ušlechtilého vystupování, velký vlastenec, který na svá psaní do Čech pokaždé psával „Königreich Böhmen“. Ovšem jeho děti česky neuměly a nikterak se k českému původu neznaly. Sám se ani po smrti nevrátil do rodné země. Byl pochován ve Schwarzau pod Semmeringem.

25) Pocházel ze starousedlé hronovské rodiny. Jeho otec, syn krejčího a kostelníka, byl pekař. Býval pravidelným hostem na besedách pořádaných u otce spisovatele Aloise Jiráska, též pekaře. Jeho neteř pojal za ženu. Sám generál Červíček byl ze šesti dětí, jeho sestra Anna měla za manžela Jana Jiráska, našeho bratrance. Toho mám v dobré paměti. Byl úředníkem v jedné hronovské továrně, patřící vídeňskému Němci. Měl v sobě onu chytrou čilost obchodníka, kterou se vyznačoval jeho otec Celestýn a která jinde v rodině nebyla vidět, ačkoli její členové byli chytří. Po odchodu do penze se stal spolumajitelem lepenkárny, půjčil si ode mne 1 000 Kč a víc jsem ho neviděl. Zato jeho švagr generál se plně zapojil do života v republice a zemřel předčasně v činné službě.

ještě dlouho potom. Doma se říkalo, že tatínek tetičku podporoval, že vystrojil její dceři Pepičce svatbu, ba že ji pomohl vybavit. Nevím, kolik na tom bylo pravdy. Nicméně bylo patrné, že s tím naše maminka a pan Hoch nesouhlasili, avšak na Padolí jsem o tom nikdy nic neslyšel.

A bylo by ještě několik postav, které se mi zjevovaly v Hronově. Především to byl strýc Celestýn Jirásek, neobyčejně čilý, příjemný a zásadový obchodník z náměstí, který později úplně oslepl, leč svou životní energii a dobrý humor přitom neztratil. Dále mám před očima svého staršího bratrance, učitele Josefa Jiráska,²⁶ u kterého bydlíval o prázdninách Alois Jirásek, než si zakoupil svůj letní domek, tetiččina syna Vendelína Ságnera, hostinského v Sokolovně, Celestýnovy mladší dcery Gustu a Idu, s nimiž jsem se potkával, když jsem bydlíval u Vendelína, ale vedlo by to příliš daleko, kdybych měl všechny své příbuzné vyvolávat.

Měl bych býval tehdy pochytit víc o rozvětveném příbuzenstvu, jehož jednotliví členové se také zastavovali na Padolí, ale nedbal jsem toho, nezajímalo mě to, tak jak to napsal Leriche ve svém životopisu. A neměl bych dneska mnohou základní věc i drobnost, kdyby mi ji nebyl zaopatřil přepečlivý genealog našeho rodu Metoděj Jirásek. Vždycky se mi zdávalo a i dnes se mi to tak jeví, jako kdyby všichni ti hronovští příbuzní tvořili jednu velkou rodinu. Nebyl jsem tam nikdy dlouho hostem – vcelku za svého života třikrát –, takže jsem nezpozoroval různé disharmonie, které jsou nutně všude. Hronovští vystupovali navenek jako bašta. U nás doma ovšem nebylo tolik sympatie k Hronovu, jak by se bylo na první pohled zdálo. Moje matka nikterak nelnula k Hronovu a k jeho lidem, ani pan Hoch. Bratr Luis zase nebyl tak vyhraněn, aby se mi od něho dostalo jistoty či směrnic. Jako děti jsme matčiným vlivem víc tíhly k její straně. Ovšem způsobilo to hlavně fakt, že jsme k jejím rodičům do Podělska jezdili každoročně na prázdniny, a tím jsme přilnuli nejen k tomuto prostředí, nýbrž i k jeho lidem.

Druhým místem, kam tatínek jezdil ke svým příbuzným, byly Vraňany u Mělníka. Navštěvoval tam Kokšálovy. Měli velký, vý-

26) Jeho syn MUDr. Lubor Jirásek je za nynějších časů asistentem na II. kožní klinice v Praze. Je to nadaný, pilný a skromný lékař. [Dermatolog Lubor Jirásek (1916–1998) byl později přednostou I. kožní kliniky, profesorem Fakulty všeobecného lékařství UK a spoluzakladatelem léčby dermatóz z povolání.]

stavný statek. Říkal jsem jim „dědeček“ a „babička“ a víc jsem se o to nestaral. Teprve o hodně později jsem se dověděl, že to byli rodiče první tatínkovy ženy Marie Kokšálové (1857–1882), která zemřela pětaticetiletá pravděpodobně plicní tuberkulózou. Vidím dosud, jak nás vraňanská babička vítala, ležíc na lůžku pro dlouhotrvající onemocnění nohy, asi rovněž tuberkulózního původu. Do rodiny patřili i syn František a dcera Růžena, oba starší než my. Růženku jsme my děti měly rády. Byla příjemná, k nám milá, trochu šilhala, a když přijela do Prahy na návštěvu, vždycky přivezla v příručním kufříku „hoblovačky“, moučník ve tvaru skutečných hoblovaček. Dověděl jsem se o ní, že odmítla nabídku našeho hronovského bratrance Adolfa Ságnera k sňatku. Vdala se později a žila nakonec v Bratislavě. Od svého bratra jsem slyšel ve čtyřicátých letech, že dlouho stonala a krátce potom zemřela. O synovi Františkovi jsem málo věděl, nikdy ho nevidal.

Na našich návštěvách ve Vraňanech stýkali jsme se také s tetičkou Jiránkovou ze Spomyšle. Byla sestrou zemřelé tatínkovy ženy, vdova a spravovala rozsáhlý statek.²⁷ Měla tři děti v přibližně stejném věku jako my – Libuši, Micku a Vladimíra, s nimiž jsme se horlivě kamarádili. S Vladimírem jsem se stýkal, když byl jeden čas u nás v obchodě zaměstnán jako příručí. Odjel před první světovou válkou do Ameriky. Podle řečí v rodině tam byl mixérem v baru. Později sám takový bar vlastnil. Setkal jsem se s ním v roce 1947 v Chicagu. Pozval mě na večeři, kterou dobře připravila jeho příjemná žena (také Češka), a zřejmě se těšil z našeho setkání. Od té doby však o něm zase nic nevím. Do Spomyšle jsme jezdili kočárem – tehdy každý větší rolník měl kočár – a tak jsme se rovněž dostávali na návštěvu Mělníka, kam jsme s otcem zajeli dvakrát v neděli dopoledne na víno. Styk s Vraňany ustal, když oba rodiče první tatínkovy ženy zemřeli, to bylo kolem roku 1900. Od onoho času jsem se do těch končin nedostal a o celé té příbuzenské větvi se u nás nemluvalo. Můj bratr též tyto styky málo udržoval, až na rodinu Růženčinu. Malá srdečnost nebo malá vřelost vztahu naší maminky k tatín-

27) [Prostřednictvím této větve Jiránkovy rodiny byl Arnold Jirásek vzdáleně spřízněn s malířem Milošem Jiránkem, a tím vlastně i s podřípským rodem spisovatele Miloše Václava Kratochvíla (sestra jeho otce, archiváře Václava K., byla malířovou matkou).]

kovu příbuzenstvu byla z velké části pravděpodobně podmíněna záhy zkaleným poměrem mezi našimi rodiči. Budu o tom mluvit při líčení našeho domácího ovzduší.²⁸ Měla-li či neměla-li na tom spoluvinu naše matka, nevím jistě. Ovšem když bych uvážil její jednání v obdobných situacích jindy, připouštěl bych, že do určité míry jistě ano, ač na zevnějšek se vždycky chovala k tatínkovým příbuzným dobře a pozorně.

Maminka Josefa se narodila 2. července 1866 na samotě Borákov.²⁹ Byl to mlýn na pravém břehu Vltavy, stojící úplně izolovaně a stranou od spojovacích cest, položený jižně od Živohoště. Je dnes zatopen vodou slapské přehrady. Snažil jsem se, když jsem se dověděl, že bude zatopen, aby mi ho někdo vyfotografoval. Ale slíbili mnozí, neudělal nikdo. Sám jsem jej viděl asi roku 1902, kdy nás tam zavedl profesor Drtina³⁰ při svém pobytu v Čími. Podruhé jsme tam zajeli s matkou v roce 1930, když jsem ji prvně vzal na výlet svým právě koupeným prvním autem. Tehdy jsem si mlýn prohlédl, poněvadž v něm hospodařila rodina někdejšího mládka z Podělus Emanuela Trenčínského. Bylo to tiché zákoutí, ještě tenkrát zcela ztracené pro svět. Ani silnice tam nevedla, museli jsme kus cesty jít pěšky. Borákov, který byl v matčině rodině Vodrážků³¹ po řadu generací, byl věnem babičky Josefy (1835–1910). Dědeček František Kulík (1840–1930) si ji vzal jako vdovu se dvěma dětmi – Boženou a Oldřichem Dvořákovými. Když se tam přizemil, nedával se nijak do zvětšování a zvelebování tohoto podniku, nýbrž brzy, asi v roce 1873, si koupil nový mlýn v Podělusích,³² kde s malou přestávkou let 1908–1910 žil až do své smrti v roce 1930. Myslím, že bystrý

28) [Tuto kapitolu autor nestihl napsat.]

29) Borákov katastrálně náležel k obci Oušti. [Josefa Jirásková, roz. Kulíková, zemřela v září 1960, zhruba dva měsíce po smrti svého syna.]

30) [Profesor pedagogiky a filosofie na pražské univerzitě František Drtina (1861–1925), stoupenec Masarykova realismu, byl nevlastním švagrem autorovy matky.]

31) [Autorova žena, která po manželově smrti přepsala jeho memoárové kapitoly z nedobře čitelného a nezachovaného rukopisu do strojopisné podoby a která měla německé základní školy – maturitu složila na českém dívčím gymnáziu Minerva –, učinila v přepisu mnoho chyb, na tomto místě např. mylně četla Vodrážků jako Vodvářků. Držíme se naproti tomu znění rodného a křestního listu.]

32) Podělusy byly osada o 11 číslech na levém břehu řeky Sázavy, dva kilometry na západ od Týnce nad Sázavou (okres Benešov u Prahy).

a podnikavý duch, jakým byl dědeček, záhy poznal, že z Borákovy se nic zvláštního udělat nedá. Proto šel jinam. Mlýn měl být také odevzdán Oldřichu Dvořákovi při dosažení jeho plnoletosti a od něho by jej byl musel vykoupit. I když tehdy byly Podělusy rovněž v zapadlém kraji, který nespojovala ani železnice, dokonce ani silnice (ta na východě končila v Týnci nad Sázavou a na severu v Kamenici u Štířína), přece jen to byl kraj slibný a i poloha mlýna na stálé vodě byla výhodnější, rozvoj kraje i mlýna proto sliboval určité naděje. Tento předpoklad se také dědečkovi vrchovatě splnil.

Za čtrnáct let poté, co si mlýn v Podělusích pronajal, stavení roku 1887 vyhořelo, ale dědeček svou pílí, rozvahou a bystrostí dovedl vše napravit a velmi rychle pozvednout úroveň i význam svého mlýna v okolí. Sám byl neúnavný organizátor, pracovník i dohlížitel. Nevykonával fyzickou práci, avšak všechno viděl, o všem věděl, všechno řídil a všude za vším chodil. Se zákazníky zajíždějícími do mlýna se osobně stýkal, hovořil i jednal s nimi. Styk udržoval jak s mleči, tj. s těmi, co přijeli prodávat nebo „handlovat“,³³ tak s těmi, co chodili do mlýna kupovat, ať výrobky mlýnské, ať výrobky hospodářské, především dobytek. Mluvil poměrně málo, vážně, sebevědomě, kladl důraz na váhu svého mínění – proto se také s nikým nepřel. Měl dobrou paměť na to, jaký kdo je, jaké má poměry, jak vypadá jeho život, a uměl se podle toho zeptat na jeho potřeby. Lidé viděli, že je zná a že se o ně zajímá. A vážili si ho. Byl autoritou, samozřejmě přijímanou pro váhu ji nesoucí osobnosti. V rodině byl silnou, absolutní hlavou. Proti všem, až na syna Františka. To byl jeho mazlíček, toho obdivoval ve všem, kde se dalo, a toho se bál. On, jenž se nikde před nikým nesklonil! Vůči babičce se choval, pokud já jsem zažil, vždycky ohleduplně, nabádal ji, aby se šetřila, a žádné povinnosti na ni nikterak nenakládal.

Říkalo se, že měl v mladším věku velmi úzký vztah ke kuchařce rodiny Barboře Kovaříkové a že kvůli ní a z jejího návodu terorizoval rodinu. Nikdy jsem nic takového nepostřehl. Vycítili jsme snadno, že Baruška má vliv i slovo u dědečka, ale počítali jsme ji za člena rodiny a shledávali též její vliv u babičky, tak-

33) Handlování bylo měnění obilí za mlýnské výrobky v určitém poměru. Platilo se jen něco málo poplatku za mletí. Zisk mlynáře byl v tom, že procenta výrobků byla pro něho výhodně stanovena.

že nám poprávu nic nebylo nápadné. Baruška rovněž pečovala o zájmy domu jako o oko v hlavě a všude držela při rodině, ač vcelku z toho mnoho neměla. Při způsobu života, těsně spjatého s domácností, je přirozené, že jako důležitý pracovní činitel byla známa všem návštěvníkům mlýna, ať patřili ke klientele, ať k čeledi, ať k široké rodině. To také všichni uznávali a nebylo téměř nikoho, kdo do poděluského mlýna přijel, aby ji nepozdravil a s ní nepromluvil. Mám v paměti, že jí vždycky maminka i oba naši „páni“ – tatínek a pan Hoch – něco přinesli, nejčastěji sváteční šátek na hlavu. Měla jich opravdu sbírku, a když někdy šla v neděli do kostela, rozmýšlela, který z nich si vzít.

Dědeček Kulík se narodil v Bezejovicích u Bystřice pod Benešovem. Jejich rod tam měl mlýn v držení už dvě stě padesát let. Měl sedm sourozenců. Tři bratři se stali též mlynáři: Antonín v Krusičanech u Týnce, Jan v Chřenovicích u Ledče nad Sázavou a Josef v Bezejovicích. Jen čtvrtý bratr Ferdinand se stal lékařem a svou praxi vykonával jako obvodní lékař v Bystřici u Benešova do vysokého věku. Dědečkovy sestry byly provdány za rolníky: Blažejová v Koutech, Franzlová ve Všebořicích a Šeborová za majitele mlýna U Houfů pod Bezejovicemi. Současně celkem devět členů rodiny byli mlynáři. Se svou rodinou se dědeček málo stýkal. Snad to tehdy nebylo zvykem a rozhodně se to lišilo od způsobu, jakým se stále scházely a o sebe se vzájemně staraly např. židovské rodiny, kam jsem docházel ve svém zaměstnání a s nimiž jsem se sblížil, takže jsem mohl tyto styky zblízka sledovat. Ale i Jiráskové, jak jsem pověděl, k sobě jinak tíhli. Jen „bratr doktor“ býval zván do Podělus, když někdo stonal. Dědeček na něho držel a jeho slovo bylo rozhodující. Měl jsem podložený dojem, že prastrýc medicíně rozuměl a že nemocného člověka dobře chápal. Povíдалo se o něm, že déle studoval, ale dědeček ho hájil tím, že se musel důkladně vzdělat, aby v praxi potom „nehnojil hřbitovy“. Měl za ženu spisovatelku Špatnou, o mnoho mladší jemnou dámu.³⁴ Nicméně vypravovalo se o něm, že do vysokého stáří měl živý zájem o ženy. Sám jsem z dědečkových bratrů dobře znal pouze tohoto strýčka. Vážil jsem si ho. Ostatní jsem sice v dětství viděl, ale jenom letmo, takže na

34) [Učitelka a redaktorka Helena Špatná, podruhé provdaná Hartmanová, byla sestrou národně sociálního antimilitaristy, novináře Emila Špatného a aktivní účastnicí domácího odboje za první světové války.]

ně nemám žádnou určitou vzpomínku. Dědečkovy sestry jsem neznal vůbec.

Babička Josefa Kulíková pocházela z Borákova, který patřil její rodině Vodrážků po kolik generací, a byla poprvé provdána za statkáře Dvořáka, s nímž měla děti Boženu a Oldřicha. Boženka se provdala za mlynáře na Kaňově (proti Krhanicím), byl to druhý mlýn po vodě od Podělus, Oldřich měl velkostatek v Čími u Slap a ujal se nadto borákovského mlýna. Oba jsem znal velmi dobře. Tetička z Kaňova se o nás zajímala už jako o drobné děti, když jsme byli v Podělusích na prázdninách. Byla velice hezká, hrála velkou dámu. K nám byla laskavá. V Podělusích nebyla ráda viděna. Také tam minimálně chodila. Prý si činila nějaké finanční nároky na dědečka, asi proto, že k tomu byla pužena svým manželem Šustou, který nebyl dobrý hospodář a měl v oblibě alkohol. Nakonec to neskončilo na Kaňově dobře – přišli o všechno. Zato Oldřich (zemřel 1902) byl uvážlivý, zodpovědný hospodář. Za ženu měl nejstarší sestru univerzitního profesora Františka Drtiny, pocházejícího z rolnické rodiny ve Hněvšíně. Býval jsem jako chlapec několikrát v Čími, měl jsem rád tetičku Pepičku (1863–1940) pro její milou, dobrosrdečnou povahu a vděčně vzpomínám i na procházky s profesorem Drtinou, který nás – mého bratrance Oldřicha (1888–1978) a mne – v mnohém poučil. Strýc Oldřich zemřel v mladém věku pro srdeční vadu a tetička dlouho stonala melancholií, ležela u nás na klinice dvakrát jako pacientka, ale ke stáru se její stav zlepšil, byla doma a dočkala se poměrně vysokého věku. S čímskými dětmi – Oldřich měl tři sestry: Boženu, Marii a Zdenku – jsme se čile stýkali v mládí, potom Oldřich úplně z těchto styků vypadl, pravděpodobně pro nápor práce v hospodářství. S Božkou jsem se viděl jako s pacientkou a dodnes se scházím se Zdenkou, velmi milou a srdečnou. Žije v Braníku. Babička Kulíková měla s dědečkem další tři děti, kromě maminky a nezdrábného Františka ještě krňanskou tetičku Stázu, mlynářku. S jejími dětmi jsme se v mládí rovněž často vídali. Nejstarší Božena žila později v Maskovicích u své dcery, Františka, vdaná v Ledči nad Sázavou za panského zahradníka, zemřela krátce po okupaci. Syn byl ve francouzské Cizinecké legii, dvakrát se mnou mluvil a zapadl. Babička, jak líčím v kapitole o poděluských prázdninách, byla nejvyšší ušlechtilá, životní prací úplně opotřebovaná osobnost, otevřená, přímá a dobrého lidského srdce. Vídával jsem ji ještě v Benešově, kam

se dědeček po Františkově oženění roku 1908 odstěhoval, věděl jsem, že stůně hypertenzí a srdeční vadou, a asi v lednu 1910 jsem jí byl na pohřbu. Dodnes mi svítí v paměti jako nezábudný, poctivý a jemný člověk.

Všejanya, červen až září 1959

Útlé dětství

(1887–1892)

Mám více takových vzpomínek z dětských let, o kterých nevím, zdali jsou mé vlastní, aneb vypravováním mé matky ve mne živě pojaté a za vlastní držené. Nepochybuji, že to i u mnoha jiných bývá, jižto míní chovati vzpomínky od třetího, ano i od druhého roku svého živobytí. Budu-li tedy podávati takové časné vzpomínky, nemohu vždy určití, zdali jsou mé vlastní, čili vštípené mi později z vypravování matčina.

Jan Evangelista Purkyně, Z mého života, 1937, s. 3

A la difference de tant d'hommes que je connais, je n'ai pas grand souvenir d'enfance. J'admire ceux qui se rappellent tout ce qu'ils ont dit et fait a deux et a trois ans.

René Leriche, Souvenirs de ma vie morte, 1956, s. 8

Divím se vždycky, když čtu autobiografie některých lidí, co všechno si ze svého útlého mládí pamatují. Pokoušel jsem se před psaním této kapitoly znovu a znovu přesně vykreslit své vzpomínky a zkonstruovat své dojmy z prvních let svého dětství, ale stále jsem viděl a vidím, že je jich velmi málo. Přirozeně že jsem se snažil, abych přesně oddělil své vlastní zážitky od představ, které ve mně zachovalo vyprávění mé matky o některých výjevech z těchto mých prvních dob.³⁵

První dojem, který mi jasně svítá, je náš *příchod na přístaviště vltavských parníků*, které bývalo v místech nad Šítkovskou vodárenskou věží a nad nynějším pavilonem Mánesa. Šlo se po dlouhém dřevěném mostě, spojujícím nábřeží s místem, kde stály parníky. Vidím se jasně v sukních, které jsem v raném dětství no-

35) Zajímavé je, že citát z Jana Evangelisty Purkyně, který jsem dal v čelo tohoto vyprávění, jsem četl za půl roku po napsání jeho prvních řádek.

síval, jak jdeme po mostě: otec, jeho společník v obchodě a náš spolubydlící Arnold Hoch a já. Dodnes vidím dýmající komín parníku (jsou to pořád tytéž parníky³⁶) a cítím radostné a trochu bázlivé rozechvění z onoho parníku a cesty po jeho palubě.

Když mi byla čtyři léta, přijela za mojí sestrou Marií a mnou na náš letní byt u dědečka Františka Kulíka v Podělusích naše matka s novou sestřičkou Bertou. Dověděli jsme se o ní, že ji matce přinesl v Praze čáp, a šli jsme čekat, až přijedou kočárem z Benešova. To byla tehdy pro Podělusy, vzdálené třináct kilometrů od Benešova, nejbližší železniční stanice. Stáli jsme na chrástecké straně Sázavy proti Týnci u přívozu. Vidím dosud Sázavu, pro mě velkou a prudkou řeku, prám na laně, na něm dědečkův kočár a v něm svou matku, držící miminko v náruči, a vedle ní sedící babičku.

Konečně je to má – *první návštěva Národního divadla*. Slíbili nám, totiž mně a mé starší sestře Marii, otec, matka i náš kmotr Arnold Hoch, že půjdeme do Národního divadla na *Královnou loutek*, známý balet s hudbou Josepha Bayera.³⁷ Byl jsem z toho celý rozčilený. Ale nevěděl jsem, co je to vlastně divadlo. Se svou starostí jsem se světil svému bratrovi z prvního otcova manželství Aloisovi, o deset let staršímu, a ten mi jednou v neděli v poledne, když se převlékal po příchodu z obchodu, který tenkrát býval v neděli otevřen do dvanácti hodin, podal vysvětlení. Nejvíce potíží dělala při výkladu opona. I vzal bratr košili, kterou byl právě vysvlékl, aby ji vyměnil za čistou, a tou mi znázorňoval, co to je opona, jak se vyhrnuje a padá. Divadlo mě oslnilo. Seděli jsme na první galerii a dodnes mám živou vzpomínku na světla, zlato a lidi. A ovšem opona! Byla daleko, daleko větší a krásnější, než jsem si z bratrovy demonstrace představoval. Nejvíce však mě i mou sestru ohromila obživlá panna se svým „Papa“, „Mama“. To byl div. Napodobili jsme ji doma v pohybu i v jejím hlasovém projevu. Jinak zůstala ve mně matná vzpomínka na některé drobnosti. Myslíval jsem, že jsem si dost podržel v mysli, ale když jsem dlouho potom, již v dozrálém věku, jednou *Královnou loutek* náhodou znovu viděl,³⁸ zjišťoval jsem, že mi mnoho z paměti vy-

36) [Psáno 1949.]

37) [Je pravděpodobné, že Jiráskovi navštívili představení na přelomu let 1892–1893, kdy se osmkrát dávala inscenace v choreografii Augustina Bergra, která měla premiéru 18. 12. 1891. Na programu divadla se udržela do konce roku 1898.]

38) [Možná měl autor na mysli třetí provedení *Královnou loutek* v Národním di-

padlo. Leč ono slavnostní rozechvění, než jsme do Národního divadla prvně šli, a celkový mohutný dojem z jeho vnitřku si připomínám dosud a řekl bych, že se stále ve mně něco obdobného ozývá, kdykoli do Národního divadla jdu.

Z jednotlivých postav mám v živé vzpomínce zejména dědečka a babičku z Podělus, rodiče mé matky, i dědečka hronovského, tatínkova otce. Dodnes ho vidím, jak nám kynul při cestě na nádraží v Hronově z pavlače domu Celestýna Jiráska, obrácené k řece Metuji. Víc jsem ho už nikdy neviděl. Zemřel podle výpisu z matriky 4. prosince 1894 v pětaosmdesáti letech. Spatřil jsem ho tudíž asi ve svých čtyřech nebo pěti letech, ale ještě dnes mám v paměti jeho suchou, větší, lehce sehnutou postavu a usmívající se bezvousou, vrásčitou tvář i to, jak nám vytrvale rychlými pohyby kynul. A konečně si jasně vzpomínám na naši chůvu paní Marii Křivohlavou, „bábu“, jak jsme ji nazývali. Vystává mi jasně její menší, lehce zavalitá postava, patrně kolébavá chůze, vždy úsměvná tvář s vějířky vrásek i konejšivý hlas. Nosívala vždycky zástěru a na hlavě šátek, uvázaný na uzel. K nám dětem byla předobrá. Pečlivá a starostlivá, přirozeně jemná. Neslyšel jsem od ní nikdy nadávku na nikoho a jen několikrát se rozhořčila svatým hněvem, když viděla někomu křivdit. Říkala mi „Arnoldku“. Vypravovala nám pohádky, různé příběhy ze svého života, jak chodila do školy v Rožmitále. Nosila nám pamlsky, hlavně od Kasýka, který měl tehdy velký obchod cukrovinkami ve dvoře v Platýzu (před nynější úpravou) a kde sloužil jako obchodvedoucí náš bývalý „komí“³⁹ pan Růžička.

Naše bába byla vdovou po rukavičkáři, po kterém všechny její děti zdědily tuberkulózu plic. Tři z nich jsem znal, nejvíce si pamatuji na syna Jana, jenž byl sazečem v Ottově tiskárně a po vynalezení sázecího stroje se stal vlivem mého kmotra Arnolda Hocha úředníkem pražské potravní daně. S ním bydlela v nádvorním podzemním bytě v Karlově ulici. Byt sestával z tmavé malé kuchyně, většího pokoje a malého pokojíčku, kde spal její syn. Chodíval jsem k ní později často jak se vzkazy od své matky, tak sám se potěšit s bábou. Strojíval jsem, jak bylo tehdy zvykem,

vadle z let 1910–1913. Jeho premiéru nastudoval Achille Viscusi 12. 10. 1910 spolu s baletní aktovkou Antona Grigorjeviče Rubinštejna *Paní Móda*. V čase předchozího, druhého nastudování byl stále ještě chlapec.]

39) [Komí = z německého Komiss, vedoucí obchodní příručí.]

u ní vždycky k 16. květnu velkou sochu sv. Jana Nepomuckého. Jan Křivohlavý byl v dobrém přátelském poměru s mým bratrem. Obecně se mu říkalo Hansi. Měl elegantní postavu, nahoru nakroucený tmavohnědý knír, chodil si dobře oblečen. Byl příslušníkem pražského Sokola, kde byl horlivým členem zábavního výboru, pořádajícího každoročně pověstné šibřinky, maškarní ples ve Fügnerově sokolovně na Sokolské třídě. Měl vybrané chování a byl obecně dobře vzdělán. U nás býval o každých svátcích hostem a jeho matka, naše bába, pomáhala v kuchyni. Tu zejména jí bývalo vyhrazeno vybírání „šneků“, tj. hlemýžďů, ze skořápek a úprava syrových ryb. Oba úkony naše matka nemohla snést, ačkoli jinak si v kuchyni všechno dělala sama. Hansi měl o Vánocích u nás důležitou úlohu: strojit vánoční stromek. Když mi bylo osm nebo devět let, byl jsem mu přidělen a podivil jsem se, s jakým cílevědomě ukázněným vkusem toto vystrojení činil. Vedle toho však měl nemalý význam v závěru Štědrého večera u nás – při hře v karty. Hráli všichni naši příručí, kterých bývalo pět, a hrávalo se do dvou, do tří hodin v noci. A tu Hansi byl obávaným soupeřem, který vždycky vyhrával. Ne proto, že měl štěstí, nýbrž proto, že si uměl situaci při ramšlu⁴⁰ vypočítat. Ovšem tady už přeskakuji ve svém vzpomínání do období národní školy.

Matně si pamatuji, že *jsem se v noci bával*. Především jsem vídával v Podělusích na prázdninách v nočních hodinách, když jsem nemohl spát, strašidlo s kyjem, jak vylézá z prostoru pod skříní. Lehávali jsme tenkrát na peřinách, ustlaných na podlaze, a tu mi dodnes vyvstává tehdejší pocit mrazení v zádech, když si na tuto příhodu vzpomenu. Nikdy jsem však nevolal o pomoc a ani jsem se s tím nikomu nesvěřil. Ale kdykoli jsem do svých dvaceti roků, co jsme k dědečkovi jezdili na prázdniny, přišel do onoho pokoje, kde jsem v dětství viděl strašidlo, pokaždé jsem si při pohledu na krásný babiččin empirový prádelník, odkud strašidlo vylézalo, na tento příběh vzpomněl.

Dvakrát jsem tu jmenoval *Podělusy*. Jistěže leccos z jejich mílého půvabu má svůj původ v nejujtějších letech, avšak vzpomínky na ně nejsou vyhraněny zcela přesně a mísí se s dojmy let pozdějších. V mé paměti vystupuje jasně obraz mého dědečka poměrně zavalité postavy s plnovousem, s placatou čepicí a za-

40) [Ramšl = druh hazardní karetní hry, vzdáleně podobné mariáši.]

moučněným oděvem i milý zjev babičky, pomalu jdoucí, vždy usměvavé, se světlým, na uzel uvázaným šátkem. Ale nevím, zda se mi tyto obrazy nevstíply až později. Stejně tak i obrazy našeho bytu a mého rodného domu v Karlově ulici na Starém Městě pražském.⁴¹ Vidím kuchyni, která neměla okna a v níž se muselo celý den svítit – samozřejmě petrolejovou lampou. Mám před sebou obraz předsíně s dřevěnou štoudví na vodu, která se do bytu nosila ze dvora, ale to vše právě svou určitostí mi přece jen stále vnucuje přesvědčení, že to už nejsou zachycené útržky z útlého dětství, nýbrž momentky posílené pozdějšími vjemy.

Jednu scénu z útlého věku mám asi přece zachovánu, a to je z doby, kdy jsem měl *záškrť*. Matka mi několikrát vyprávěla, že byl těžký, že náš domácí lékař dr. Ježek⁴² ji na to upozorňoval. Vidím se, jak v noci v kuchyni sedím matce na klíně s uvázanou rouškou kolem krku a jak inhaluji. Nemám žádné vzpomínky na pocity, celý obraz je v mysli bez jakéhokoli tělesného přízvuku, je jen vědomí dějiště a obou zúčastněných, matky a mne, a jasné ponětí o tom, že byla noc.

Matka mi nejednou vyprávěla, že jsem poskakoval v předsíni a kuchyni s kořenáčem v ruce. Kytka v něm byla podepřena tenkým dřívkem. Za zpěvu jsem upadl a dřívkem jsem si prorazil spodinu ústní tak, že mi dřívko vniklo až pod jazyk. Matka za příslušného řevu dřívko vytáhla zpět. Z celé té příhody, jistě nemálo bolestivé, nevím zhola nic. Ale na jeden nepříjemný pocit svých útlých let se pamatují, a to je únava a hlavně bolest nohou, když jsme se navraceli z procházky z Letné domů a museli jsme sejít na Karlův most. Cesta přes Železnou lávku by byla bývala kratší, nebyli bychom se museli vláčet přes Malou Stranu. Ale maminka nám nedala na lávku – to stálo krejcar –, a tak jsme

41) [Do autorových asi deseti let Jiráskovi bydleli v domě U kamenné mořské panny v Karlově ulici, č. p. 183, pak se přestěhovali do domu U modré štiky na rohu Karlovy a Liliové ulice, č. p. 180, kde najali větší byt. Po smrti otce koupila 1907 matka činžovní dům v ulici Karolíny Světlé, nakonec bydlel Jirásek ve vlastním domě na Smetanově nábřeží.]

42) [Zřejmě jde o známého pražského praktika, zběhlého v chirurgických úkonech, oborech interny i pediatrie a v gynekologii a porodnictví MUDr. Jana Ježka (1844–1922), rodáka z Nahořan u Hronova, od druhé poloviny 90. let místopředsedu Spolku lékařů českých, prezidenta sboru pražských lékařů a inspektora pražské záchranné stanice, vyznamenaného titulem císařského rady.]

byli nuceni jít přes Karlův most. Cítím ještě dnes, jak jsem těžko zvedal nohy na schodech z Kampy na most, a zdá se mi, že starý akát, který tam stojí dodnes⁴³ a mě jako drobného chlapce pama- tuje, je dosud živým svědkem těchto krušných chvil. Vidím před sebou i provizorní dřevěný kus mostu, kterým se objížděla část zřícená v roce 1891. A vzpomínám, s jakou úctou jsem smekal svůj klobouk před křížem a před sochou sv. Jana Nepomuckého.

Kratší procházky jsme podnikali na nábřeží, někdejší Františkovo, potom Masarykovo a nyní Smetanovo. Za sochou císaře Františka byla půlkruhová cesta s vnitřním kolem a se dvěma po- stranními pěšinami. Jak se mi zdála tato cesta velká a mohutná! Byl to pro mne celý svět s mnohými efekty a zvláštnostmi. Jindy jsme chodili k Rudolfinu, kde nyní stojí Kafkova socha Josefa Mánesa. Ovšem bylo tam víc stromů a keřů než dnes. Tu jsem se také – a to mám svěže v mysli – pokoušel chytat vrabce tím, že bych jim podle domácího návodu posolil ocásek. Běhal jsem za nimi s kornoutkem soli, ale zbyl mi celý a s ním hořký smutek. Nikdo mi neřekl, že to byl žert, a mně ležela nezdařená výprava několik dnů v mysli. Zřídka jsme šli na Štřelecký ostrov a nikdy na Žofín – tam stál most dva krejcary! Cítím podnes, jak proti procházkám nesmělo být námitek. Otec i matka byli nesmlouva- ví. Otec s námi chodíval ve středu a v sobotu i v neděli. Matka skoro nikdy, měla toho doma tolik, že se těžko mohla odpoutat. V neděli však chodívali otec i matka. Na větší výlety se nepama- tuji, ač vím, že určitě byly aspoň do Chuchle a Braníka.

Maně si připomínám líčení útlého mládí Jana Kryštofa, jak je v prvním díle stejnojmenného románu vypsál Romain Rolland. Nepochybuji, že k tomu užil vlastních zážitků z té doby: „Odchá- zí na výzkumy vesmíru, který patří jemu, všechno patří jemu.“ Nic takového mi v mysli nezůstalo. Jsou tam světla i tmavá místa, avšak tolik vjemů, jak je viděl Rolland, tam není.

Marně se snažím proniknout clonou let nazpět a hledat ve svých dojmech i obrazech paměti, nic se mi nejeví spolehlivě zachováno z let raného dětství, přestože hned první školní rok zanechal ve mně řadu dojmů dodnes svěžích. A nepochybuji, že se událo množství historek a příhod – u nás doma bylo rušno –, ale nic se nerýsuje pevně nebo dost spolehlivě, a také za celý můj dosavadní život mi to nepřicházelo na mysl. To jsem při pracov-

43) Psáno v roce 1956.

ním shonu ještě méně věděl a pamatoval o těchto událostech, které teď při skládání pamětí usilovně volám na světlo jeviště svého upomínání.

Srpen 1949 až červenec 1950, doplněno srpen 1956

Vzorná škola

(1893–1897)

V paměti se mi jasně vybavuje *první návštěva školy*. Proč bylo rozhodnuto, abych já – dítě z Karlovy ulice, které patřilo do školy na Františku v prodloužené Křižovnické ulici – chodil až do Panské ulice na Novém Městě do vzorné školy při c. k. ústavu pro vzdělání učitelů, dověděl jsem se teprve později. Matka pro mě chtěla nejlepší školu, a tou byla podle pověsti tato škola. Nic už nevím o přípravách k první školní návštěvě, o příchodu do školní budovy, leč místnost třídy mi zůstala v mysli. Seděli jsme v lavicích, pan učitel se nás vypytał, kde jsme byli na prázdninách a co se tam odehrálo. Sám jsem si netroufal vůbec promluvit, ale vím dodnes, jak jeden z žáků – Řivnác (zemřel v roce 1953) – vyprávěl o zážitcích ze svého letního pobytu, stejně i Materna (zemřel v roce 1935), nicméně já jsem měl pocit bázně, veliké úcty a neměl jsem takové sebevědomí, aby mi dovolilo mluvit. A nyní vše, jak šlo, mi vyvstává pevně vryto.

Za učitele jsme měli Metoděje Sládka. Byl veliký, mladý, na nose skřípec. Velmi laskavý. Nikdy nekřičel, nezlobil se, nebyl na nikoho ošklivý. Milovali jsme ho pro jeho laskavou mírnost a poslouchali jsme ho ve všem, nejen ve škole, řídili jsme se jeho příkladem i doma. Hravě nás naučil psát i číst (neuměl jsem z toho nic, když jsem přišel do školy). Vynikajícím žákům dával pochvalné lístky, i já jsem s dusící radostí takový přinesl domů. Měl jsem samé jedničky ve všech čtyřech obdobích, a když se na mě matka byla ptát, velmi mě pochválil. Druhý můj učitel z té doby, který na mě silně zapůsobil, byl náš katecheta dr. Tippmann.⁴⁴

44) [Prof. ThDr. Karel Tippmann (1846–1921) byl významný teolog, pedagog a spisovatel, synovec světitího biskupa pražského ThDr. Františka Viléma T. (1786–1857), původně katecheta na měšťanské škole v Roudnici nad Labem, později na učitelském ústavu a vzorné škole v Praze, profesor katechetiky a pe-

Byl silně krátkozraký a díval se jakoby ze strany. Měl přísný, pronikavý pohled. Chodil bezvadně oblečen. Kladl zvláštním způsobem nohy při chůzi a nosil vždy dobře naleštěné boty s vysokými podpatky. Uměl nám náboženství přiblížit, zejména biblickou dějepřevu, jejíž výklady doprovázel dobovými obrazy, které dosud vidím. Náboženské mravní příkazy nám vnukal jako povinnost slušných lidí, ne jako imperativ, jako dogma, jako nařízenou věc. Byl trochu jako z jiného světa, byl velmi vzdělaný a zřejmě se na teologické fakultě, kde přednášel, dostal pro svůj civilismus do konfliktu a odešel do penze. Později – po svém doktorátu – jsem se s ním častěji stýkal a měl jsem vždy nejenom dojem, ale přesvědčení, že to je bezúhonný člověk, žijící tak, jak učil. Potvrzoval mi to také můj gymnaziální katecheta dr. Mutl.⁴⁵

Škola stojí v mé paměti přesně na svém místě. Mříž v Panské ulici, dělicí školní dvůr od ulice, vlevo dvoupatrová budova porostlá psím vínem, na konci dvora zahrádka, vpravo vchod k rozsáhlé tělocvičně, kam jsem později docházel i jako gymnazista. Sama školní budova byla temnější, s chodbami nepřilíši rozsáhlými. Na jejich stěnách visela spousta obrazů, určených také pro kandidáty učitelství, ale mě velmi vábíci. Třídy nebyly velké – bylo nás v nich nejvýše něco přes dvacet. Ovšem stály tam vysoké lavice pro kandidáty učitelství, kteří tam chodili poslouchat a na nás odbývali svá vyučovací cvičení.

Ze spolužáků jsem již jmenoval Řivnáče a Maternu. Nemohu zapomenout na Čenka Heinze. Byl z restaurace U dvou kosů v Panské ulici. Chodili jsme spolu až k maturitě. I potom jsme se v životě stýkali, když se dostal k Zemskému úřadu, kde se nakonec stal přednostou 1. oddělení. Byl mohutný, klidný, nehnal se za školní slávou. Snášel se s námi dobře, ale dovedl si získat svou silou úcty, když to dotěrnost některých všetečků vyžadovala. Měl suchý humor, který se uplatnil už na gymnáziu i v pozdějších letech. Miloval dobré jídlo a plzeňské. V dospělosti jsem se s ním několikrát sešel. Značně ztloustl a skonal v roce 1952, pravděpo-

dagogiky na teologické fakultě české univerzity, beletrii psal pod pseudonymem Jan Podhajský, od 1905 ve výslužbě.]

45) [ThDr. Vincenc Mutl byl známý pražský katecheta, náboženství učil na staroměstském Akademickém i na Malostranském gymnáziu, byl knězem Rytiřského řádu křižovníků s červenou hvězdou, přítelem profesora fundamentálního bohosloví Mons. ThDr. et PhDr. Aloise Kudrnovského (1875–1956), s nímž vedl Klub katolického duchovenstva.]

dobně ledvinovou chorobou. Před vrchnostmi se nikdy nehrbil a dal každému, co mu patřilo. Pamatuji se dál na Vladimíra Braunera,⁴⁶ který se prosadil v diplomatických službách republiky, či na ubohého Weila, jenž nám nemohl stačit. Avšak nikdo z mých spolužáků na mě neměl zvláštní vliv a k žádnému jsem vlastně nijak nepřilnul. Nevím, čím to bylo. Zda to zavinil přísný režim doma (dlouho mne vodili do školy a ze školy), nebo že většina spolužáků byla z bohatých, patricijských rodin, anebo že jsem nebyl tak sdílný a přátelství schopný.

Nedovedu povědět. A přece se mi rýsuje jedna postava blíže. Byl to Jirí Hubený. Byl synem ředitele Městské spořitelny pražské,⁴⁷ která měla svůj palác v Rytířské ulici (pozdější Gottwaldovo muzeum). Scházel jsem se s ním víc než s ostatními. Každý rok jednou v nedělní odpoledne mě pozval k nim. Vcházelo se zadními dveřmi u kostela sv. Havla. Na úpravných schodech vládlo hluboké ticho, stejně jako ve velkých halách spořitelny, které bylo možno zahlédnout. V rodině bývalo milo, jeho matka k nám byla srdečně vlídná, a já jsem vždy vzpomínal na štědré a nezvyklé pohoštění, jemuž jsme my doma nebyli zvyklí. Později jsme spolu studovali na gymnáziu a v životě se rozešli, až jednou se Hubený objevil v mé ordinaci – a chtěl půjčku. Dal jsem mu 300 Kčs a od druhých kamarádů jsem se dověděl, že je už nikdy neuvídím, poněvadž všechny ostatní dávno také obešel a nikdy nic nevrátil.

Ve druhé a třetí třídě nás učil Václav Viehmann. Byl starší než Sládek, malý, zavalitý, s plnovousem a malým skřipcem. Byl živější nežli Sládek, řekl bych svěštější, a s námi dobře i pevně jednal. Byl jasný ve výkladu i svém chtění. Vyžadoval své, ale nehoňil zbytečně. Byl jsem tehdy delší dobu nemocen a potom jsem za jeho pomoci doháněl. Chodil k nám domů a na prázdniny mi do každé učebni knížky napsal, co z ní mám udělat. Přilnul jsem k němu s pocitem bezpečnosti a rád jsem na něho později

46) [JUDr. Vladimír Brauner (1887–1962) pocházel z rodiny staročeského politika Františka Augusta B. Od 1921 zaměstnanec ministerstva zahraničí, 1927–1931 legační tajemník vyslanectví v Paříži, 1934–1939 legační rada, zástupce vyslance a posláze chargé d'affaires ambasády v Římě, 1945–1949 vedl druhé oddělení administrativní sekce ministerstva zahraničí.]

47) [Národohospodář JUDr. Josef Hubený (1852–1929) řídil pražskou spořitelnu s velkým profitem v letech 1886–1919 a úspěšně ji provedl úskalími světové války.]

vzpomínal. Jeho syn studoval medicínu, když už jsem vedl kliniku, a byl spokojen, že jsem mu dvakrát mohl v něčem pomoci.

Poslední učitel byl ve čtvrté třídě Václav Vlček. Byl podle nás starý. Malý, s velkým plnovousem, pomalý. Neměl jsem ho rád pro jeho rozdílné zacházení s námi i proto, že jsem jasně poznal, že bohatým dával bezdůvodně přednost. Později – už když jsem byl dávno na gymnáziu – mi matka řekla, že bral úplatky a že mu také donesla pět zlatých. A pak si prý teprve přestal na mě stěžovat. Ač nevím, proč si stěžoval. Ze všech předmětů včetně chování jsem měl jedničky.

Ještě dvě postavy mi vyvstávají před očima. Učitel tělocviku Klenka se nosil jako Miroslav Tyrš, byl atletického těla, klidný, umírněně laskavý. Byl jsem jeho oblíbencem, poněvadž jsem přesně a obětavě cvičil. Dával mě za vzor. A konečně ředitel ústavu – majestátní František Xaver Blanda.⁴⁸ Byl kanovníkem, ne-li sídelním, tedy určitě čestným. Byl vyšší postavy, pomalejší, ale energický, na tváři měl stále lehký úsměv. Díval se na svět s určitou převahou, kterou mu asi dala zkušenost a zvážení světských věcí.

Z předmětů, kterým jsem věnoval pozornost, bylo na prvním místě psaní. Učitel Sládek nám předepsal na tabuli velká písmena a my jsme se to snažili napodobit ve svých písankách. Zdálo se mi, že jeho písmena jsou nevyrovnatelně krásná, a marně jsem usiloval o jejich nápodobu ve své miniatuře. Ale přece to neslo ovoce. Když u nás byli tatínkovi synovci z Hronova, samí učitelé, vyžádali si jednu moji písanku, aby ji mohli vystavit jako pobídku pro své žáky. Matka jim ji dala. To bylo v roce 1894. Dávno jsem na to zapomněl, ostatně jsem sám nebyl na své písmo tak hrdý. V roce 1909 jsem byl v Hronově na prázdninách u sestry svého otce Ludmily Ságnerové, která žila na statku na Padolí. Jednou mě její zeť, učitel Antonín Celba, s nímž jsem byl v dobrém přátelském styku, vyzval, zda bych si nechtěl prohlédnout jejich školu. Rád jsem šel. Mimo jiné mi ukázal písanku žáka první třídy, kterou mají jako vzor. „Je to krásné písmo,“ řekl. Odvětil jsem: „Opravdu – a to je žák první třídy?“ „Ano,

48) [Docent katechetiky a pedagogiky na pražském bohosloví Mons. ThDr. František Xaver Blanda (1838–1917), ředitel učitelského ústavu a vzorné školy v Praze, kazatel na české univerzitě, předseda zkušební komise pro školy národní a měšťanské, člen Zemské školní rady, spoluautor osnov pro výuku náboženství na nižších typech škol, kanovník a děkan kolegiátní kapituly Všech svatých.]

a tím žákem jste byl vy. Tak jste psal, a jak dnes píšete. Není to škoda?“ zpytoval mě. Stál jsem v udivení a nápis na písance mě přesvědčil, že to byla moje písanka. Jak se člověk v životě mění! Dnes po mně dovedou číst dva, tři lidé a ostatní se bojí mnou psaného dopisu.

Své domácí úlohy jsem vypracovával pod dohledem a za pomoci své matky, která nelenila si ke mně sednout ze své iniciativy – nežádal jsem ji o pomoc, učení mi šlo lehce – a přísně dohlížela na věc i na zevní úpravu úlohy. Nemilosrdně mě kárala pro každý malý přestupek. Úlohy tak byly opravdu vypracovány vzorně.

Je to divné, odčítání mi dělalo v počátku obtíže, později jsem však ovládl počty dobře. Nepamatuji se jinak, kde bych měl slabá místa. Byl jsem si ve všem jist, a to nemálo posilovalo moje sebevědomí. Proto na mě zapůsobilo pocitem velké nespravedlnosti, když mi učitel Viehmann slíbil ve druhé třídě pochvalný lístek – a nedal mi jej. Nedal jej však rovněž nikomu jinému. Ale to nevadilo, aby můj cit pro držení slova na jedné a má ctižádostivost na druhé straně nebyly navýsost uraženy. Dodnes cítím tu hořkost, když jsme šli v páru ze školy k Železným vratům, kde na nás čekávali, a já jsem neměl pochvalný lístek – ačkoli mi byl slíben!

Škola byla ráno od osmi do deseti hodin v první třídě, do jedenácti až do dvanácti hodin ve druhých třídách a odpoledne od dvou do čtyř hodin. Toto odpolední vyučování, zejména v zimě, jsem těžko snášival. Bývala někdy už tma, muselo se svítit, tenkrát to byly otevřené petrolejové hořáky, ve třídě byl špatný vzduch a učení šlo vždycky hůř. Nerad jsem měl „výstupy kandidátů“, tj. když nás na zkoušku učili a zkoušeli budoucí učitelé, a rovněž všechny dohlížecí orgány jako ředitele a inspektora jsem nerad ve třídě viděl. Cítil jsem pokaždé nějakou zbytečnou, nepravdivou okázalost, tušil jsem nervozitu našich učitelů, a proto patřily tyto chvíle k mým šedým. Zato v létě, když dostoupila teplota dvaceti stupňů Celsia ve stínu, byli jsme pouštěni domů. Na tyto „vedřiny“ jsme se těšivali i na gymnázium a myslím, že to bylo rozumné zařízení.

Slavnostním okamžikem bylo *rozdávání vysvědčení*. Bylo to tehdy čtyřikrát do roka. Náš pan učitel je přinášel ve zvláštních deskách – ten den se neučilo, promluvil k nám několik slov, káral, pobízěl i chválil – a potom nás podle abecedy volal ke stol-

ku, kde je každému odevzdal. Míval jsem vždy starost, jak to dopadne. Avšak po celou vzornou školu jsem měl samé jedničky.

Na počátku a na konci školního roku byly *slavné bohoslužby*. Chodili jsme k nim v páru ze školy do kostela sv. Kříže, který stojí na rohu ulice Panské a Příkopů a má dodnes týž oltář jako tenkrát. Jen zbytečných ozdob ve vnitřku přibýlo. Z domova jsem byl veden nábožensky přísně, zejména matkou, a náš katecheta měl na mě velký vliv. Bral jsem tudíž náboženské věci s velkou vážností a opravdovostí. Pamatuji, že jsem se na začátku roku vždy vroucně modlil za to, aby na mě sestoupil Duch svatý a abych v učení prospěl. Pokládal jsem to za svou životní povinnost i za naprostou samozřejmost vůči domovu. V neděli bývaly jednoduché bohoslužby, které jsem nikdy nezanedbal. Ve čtvrté třídě jsme šli ke zpovědi. I na tu jsem se připravil velmi svědomitě a s vážností i vírou jsem vykonal tuto povinnost. Doma jsme se museli modlit před spaním i ráno: naše matka nám tento úkon nikdy neprominula. Vedle toho, než jsem odešel do školy, vždy se mnou matka vykonala kratičkou modlitbu za zdar práce. Pamatuji se dobře, že náboženské mravní zásady vnikly vskutku do mého života a že jsem jasně cítil, že určité věci jsou hřích. Mnoho působil náš katecheta Tippmann svým příkladem a způsobem výkladu. Ovšem po stránce mravní i oba naši první učitelé měli na mě velký vliv.

Cesty do školy, především v prvních dvou letech, jsem konával v doprovodu někoho z naší domácnosti. To proto, že trasa do školy byla z Karlovy ulice až do ulice Panské pro malého žáčka dlouhá a na některých místech pro svůj ruch i méně bezpečná. Byla to zejména ulice Železná, Havířská a přechod přes Příkopy. Později jsem chodil sám, ale matka přísně dohlížela, zda přicházím včas zpět. Když jednou šla za mnou a viděla, že jsem se po někom ohlížel, doma mi vyčinila, přivázala mě za nohu ke stolu a k večeři mi podala chléb a vodu. Ovšem v Panské ulici jsme bývali napadáni – zejména za sněhu v zimě – Němci z piaristické školy. Tu bylo nutno být solidární se spolužáky aspoň v obraně.

Brzy po mém vstupu do vzorné školy bylo doma usneseno, abych se *učil hře na klavír*. Za pomoci učitelky Anny Hatlákové mi rodiče zakoupili pianino a hodiny začaly. Učil jsem se dobře a lehce, ačkoli jsem neměl dobrý hudební sluch. Učení na piano mě provázelo celé gymnázium, ba i na univerzitě jsem ještě chodil na lekce. Než k hudbě v mém životě se vrátím šíře v samostatné kapitole. Ve vzorné škole jsem chodil rád do zpěvu, s radostí

jsem zpíval a měl jsem jedničku. Na gymnáziu se ukázalo, že se k tomu zcela nehodím, a tak jsem do zpěvu, který byl mimořádným předmětem, přestal chodit.

Čtenářem jsem byl horlivým. Záhy jsem přilnul ke knížkám, líčícím příběhy z naší národní historie. Třebízský, Jirásek, Winter, Rais byliými blízkými spisovateli. Kupodivu jsem netíhnul k „indiánkám“, tehdy oblíbené četbě kluků mého věku. Prodávaly se v malém formátu s lákavým barevným obrázkem na obálce a přes školní zákaz byly ve všeobecné oblibě. Naopak já jsem již tehdy přečetl dějiny našeho národa s mnohým hlubokým dojetím. V první řadě doba pobělohorská na mě zapůsobila živelným smutkem, který zůstal emotivním doprovodem této etapy našeho národního života dodneška. Tvrdě jsem se stavěl na odpor proti všem bezprávím, o nichž jsem v různých knihách četl. A tak vznikla moje malá přízeň k Němcům a ke Švédům. Němce jsem se ovšem brzy naučil poznávat z vlastní zkušenosti, a to hlavně jejich rozpínavost, nadměrné sebevědomí a jejich protežování, čímž se ve mně záhy vyvinula skutečná „nenávisť“ k Němcům, kterou jsem začal usměrňovat až po nabytí doktorátu. Švédové tento problematický životní příznak neměli, a proto později vcelku zapadli v mém zúženém obzoru nenávisť.

Nepamatuji se, že by nás národní škola byla nějak posilovala v *národním vědomí*. Zato doma byli všichni přívrženci českého zápolení za národní práva. Můj otec, který znal „Prušáky“ ze svého rodiště, je správně cenil jako lidi tvrdé, bojovné a expanzivní. Neměl k nim však slepou nenávisť. Stejně ji nechoval k Židům, kteří v Praze byli podstatnou částí německé menšiny. Pan Hoch byl uvědomělý Čech, ale uměl spravedlivě hodnotit vše dobré u Němců. Mnohé židovské vlastnosti mi dával za vzor. Moje matka byla rozhodná Češka. A k tomu všichni příbuzní z Hronova k nám vnášeli silný vzruch národního sebevědomí. Ti byli, řekl bych, k boji stále hotovi, kdežto rodina mamince, usdlá ve středních a jižních Čechách, tuto bojovnost neměla, ačkoli obdobně lnula ke svému českému původu. Přitom je zajímavé, že se u nás doma četla *Politik*, staročeský deník vydávaný v němčině, a že se dost mluvilo německy. Ovšem často proto, abychom my děti nebo personál nerozuměli, o čem je řeč.⁴⁹ Vzpomínám-li pak

49) [Z písemných příspěvků autora do deníku *Union* z balkánské války a konečně i ze stylu jeho vzpomínkových kapitol se slovesem kladeným po německém

tehdejší „nomenklatury“ běžných životních potřeb, musím doznat, že se hemžila německými jmény, jak bylo v Praze zvykem. Byly to Tischtuchy (ubrusy), Leintuchy (prostěradla), Handtuchy (ručníky), byl to Wasserleitung (vodovod) – jedna naše pomocnice v domácnosti vždycky říkávala „Wasserlajtnant“, bylo to Putzwäsch⁵⁰ (škrobené a žehlené prádlo), byl to Waschtisch (stolek na umývadlo) atd. Je to znamení, odkud jsme přebírali civilizační vymoženosti. Jak se od té doby změnila tato ponižující nomenklatura, charakterizující ovšem především velké město! Na venkově jsme takových slov slyšeli málo.

Je pozoruhodno, že se málo, vlastně vůbec nepamatuji na naše návštěvy divadla. A vím přece, že nás občas – z materiálních příčin zřídka – do divadla vodili. Utkvěl mi v paměti *Excelsior*⁵¹ a *Cesta kolem světa v osmdesáti dnech*.⁵² Na nic jiného si nedovedu vzpomenout.

Za poznámku stojí, *jak mě oblékali*. Po sukénkách v nejranějším dětství jsem většinou nosil krátké kalhoty a námořnické blůzy. Chodil jsem jednoduše, ale velmi spořádaně a čistě oděn. Matka byla v tom směru nesmlouvavá. Mnohé z mého šatníku opravovala nebo i dělala sama. Pamatuji se, že na léto patřil slaměný klobouk, který dnes u nás není vidět, zatímco tehdy byly s tímto předmětem celé velké obchody, jako například Weiderův v Ovocné ulici. Do školy jsem dostával na desátou hodinu housku nebo si ji u školníka koupil. Bohatí hoši dostávali masitou přesnídávku, ba i železité víno si nosili. Takové zchoulostivění matka netrpěla, a to právem.

vzoru na konec věty i z některých neobratných vazeb a slovních výrazů je jasné, že Arnold a jeho sourozenci byli vychováni bilingvně a že němčina jim byla vlastní (podobně jako potom Jiráskově ženě Amalii). Oba autorovi rodiče měli německé školy, což se autor po osvobození, kdy byl na základě udání vystaven prošetřování svého postoje za války, snažil zamlčet.]

50) [Správně die Putzwäsche.]

51) [*Excelsior* byl italský balet – pantomima s mluvenými pasážemi od Romualda Marenca na libreto Luigiho Manzottiho, český překlad pořídil Jaroslav Vrchlický, pohostinskou choreografií měl Ital Enrico Borri, nákladná výprava byla pořizena podle vzorů milánské Scaly. Tento efektní, mezi Pražany populární kus se hrál mezi lety 1885–1899.]

52) [Divadelní hra pro mládež na motivy románu Julesa Verna od Adolpha Philippa D'Enneryho byla provozována v překladu Antonína Puldy, v režii Františka Kolára a s hudbou Franze von Suppé v letech 1889–1895.]

Mimo školní tělocvik jsem neprovozoval žádný sport ani hry, jen bruslení v zimě a koupání v létě bylo horlivě podporováno. Plavat jsem se naučil hlavně zásluhou svého kmotra Arnolda Hocha na Žofínské plovárně, kde jsem také vykonal zkoušku, to znamenalo, že jsem přeplaval z plovárny na Střelecký ostrov a zpět, plavčík za mnou v loďce. Mám na to dodnes schované osvědčení.

Naprosto mi nezůstalo v mysli, jak se určoval můj osud v závěrečné čtvrté třídě. Najednou mi matka oznámila, že půjdu dělat zkoušku na gymnázium.⁵³ Jak k tomu došlo, nevím.

53) [Kapitoly o gymnaziálních a univerzitních studiích už autor nestačil napsat. Je ale potřeba uvést na pravou míru tradovaný omyl, že Jirásek studoval na německém piaristickém gymnáziu na Novém Městě. Rodiče s ním sice původně počítali pro duchovní dráhu, ale nakonec se racionálně rozhodli – možná pod vlivem autorova kmotra Hocha – pro studium na českém Akademickém gymnáziu na Starém Městě, v dané době nejlepším z pražských gymnázií.]

Prázdniny v Podělusích

(1888–1907)

Prázdniny! Každý, kdo měl štěstí dostat se o prázdninách z města na venkov, rád zavzpomíná. A což teprve, když mělo nové prostředí, do kterého jsme my vždy přišli, řadu nových, pro nás až kouzelných vlastností. Mně bývaly místem nejšťastnějších prázdnin Podělusy nad Sázavou. Jezdil jsem tam se svou matkou a s oběma sestrami každý rok od nejútlejšího mládí až do roku 1907. Tam, kde mi paměť začíná poodhrnovat clonu z mých nejmladších zážitků, jsou Podělusy. Ležely asi dvacet minut od Týnice nad Sázavou, jak se před vznikem ČSR nazýval dnešní Týnec (v dalším textu se přidržím staršího názvu, na který jsem byl z dětství zvyklý). Při velkém mlýnu mého dědečka z matčiny strany Františka Kulíka bylo dobře vedené nemalé hospodářství. Tam jsem celé své mládí toužil, tam jsem býval zaplaven nezměrným štěstím. Podělusy a jejich okolí byly pro mě od světa odděleným, skoro neskutečným rájem, tam jsem se často vracel a vracím ve vzpomínkách ještě dnes a tam jsem rovněž několikrát zajel, třebaže mnoho z poděluského mládí ztratilo na mém kouzlu a třebaže mnohý půvab byl pozdějším mým životem smyt.

Když jsme začali jezdit do Podělus na prázdniny, a já mám již v jasné představě rok 1891, kdy maminka přijela s novou holčičkou z Prahy (byla to právě narozená sestra Berta), nebylo s Podělusy železniční spojení. Nádraží bylo až v Benešově, odkud do Podělus bylo něco přes třináct kilometrů. Dědeček pro nás proto posílával do Prahy těžký vůz, fasuněk, užívaný pro rozvážení mouky, který byl pro naše stěhování vždy zvláště upraven – vystlán slámou, jejíž složení vytvořilo dvě příčná sedadla. Cesta tam i zpět, konaná stejným způsobem, trvala šest až sedm hodin.⁵⁴ Pro naši matku byla úmorná, poněvadž s námi třemi

54) Je to podle dnešního měření 35 km.

bylo zlé trápení, i když jinak jsme byly disciplinované děti. Nadto poslední kus cesty z Čakovic u Kamenice do Podělus tvořil hrozný polní úvoz, na který mohl být nejspíš postaven husitský vůz, ale ne vůz věku devatenáctého. Kočí jezdíval krokem, přitom to skákalo z jednoho kamene na druhý, co chvíli se celý vůz skloupl a hned vzápětí zas všichni pasažéři poskakovali i se svými sedadly. Jako starší jsem proto chodil tuto část cesty pěšky vedle vozu. Když tady byla vystavěna silnice, díval jsem se v roce 1930 na malý úsek této někdejší cesty, který ještě zbyl. Nechce se věřit, že tudy lidé jezdívali, a přitom s větším nákladem, než byli čtyři Pražáci jedoucí na prázdniny.

Celá naše výprava na prázdniny byla událost. Pro nás ustanovený vůz přijel z Podělus v předvečer dne, jenž byl stanoven k odjezdu. Poněvadž kočí se většinou v Praze nevyznali, ba mnohdy ani v Praze nikdy nebyli, čekával na ně na Pankráci, kam ústila Císařská silnice, po které se z Kamenice přijíždělo, jeden příručí z našeho obchodu. Ten zavedl kočího i s povozem do zájezdního hostince U zelené lišky, kde přenocoval.⁵⁵ Druhý den ráno pro nás kočí přijel do Karlovy ulice za vedení zmíněného průvodce. Naložili jsme za přítomnosti tatínka a pana Hocha dva proutěné koše a jeli jsme radostně do Podělus. Několikrát nás až na Vyšehrad doprovodil tatínek. Dodnes mi všechna místa této cesty, počínaje vyšehradskými branami, z nichž obzvláště první – Francouzská – mi připadala strašidelná, a konče zámkem barona Ringhoffera⁵⁶ v Kamenici u Jílového, připomínají živě mé tehdejší dojmy. Průjezdu lesem za Jesenicí jsem se vždy bál, protože u formanů mělo „jesenské boroví“ špatný zvuk. Tradovaly se o něm zkazky o lupičích. Strach před lupiči byl – jak jsem se později dověděl – starého data z dob, kdy tento les byl daleko rozsáhlejší a sahal až k samé Praze. Za nás už to byl jen kousek nehumstého lesa, sotva pět kilometrů dlouhého. Zůstává stejný i dnes, v roce 1949. Cesta podél potoka od Kamenice do Čakovic neztratila dosud svůj půvab a byla pro mě vstupem do tajemného ráje. Sevřené údolí lesnatých strání s velkými stro-

55) Tento hostinec stál do roku 1942 na místě nynější přední budovy Zbrojovky, vystavěné ing. dr. Františkem Janečkem, který právě ve staré zájezdní hospodě, ovšemže veskrze adaptované, v roce 1941 zemřel. Chodíval jsem k němu jako lékař, a tak jsem tato místa, uvnitř zcela pozměněná, opětovně vídal.

56) [Franz Seraph Josef svob. pán Ringhoffer (1844–1909) byl v dané době nejstarším mužským potomkem v rodině významných strojírenských podnikatelů.]